

Тошкент архитектура қурилиш институти
Фалсафий ва ижтимоийсиёсий фанлар кафедраси

МУСТАКИЛ ИШ

**Mavzu: ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСОН ХУКУКИ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИ
ОЛИЙ КАДРИЯТ.**

Бажарди: 31-16 гуруҳи талабаси

Холиқов Ж.

Toshkent-2016y.

Мавзу: Ўзбекистонда инсон ҳуқуқи ва эркинликлари олий кадрият.

Режа:

- 1. Ўзбекистонда шахснинг ҳуқуқий ҳолати.**
- 2. Ўзбекистон Республикаси фуқаролигининг ҳуқуқий асослари.**
- 3. Шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар.**
- 4. Сиёсий ҳуқуқлар.**
- 5. Иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар.**
- 6. Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг кафолатлари.**
- 7. Фуқароларнинг бурчлари.**

Инсон ҳуқуқлари- бу демократик ҳуқуқий давлатнинг энг муҳим белгисидир. Инсон ҳуқуқлари - ҳар бир давлатнинг демократик тараққиёт даражасини кўрсатувчи муҳим мезондир. Шунинг учун ҳам, инсон ҳуқуқлари халқаро ҳуқуқда ва миллий ҳуқуқ тизимида муҳим ўрин тутади. Демократик ҳуқуқий давлат инсонни, унинг эркинлиги ва ҳақ-ҳуқуқларини барча ижтимоий воқеликлар марказига қўяди, унга муносиб ҳаёт шароитлари яратиб беради. Фуқаролик жамиятида инсоннинг ҳаёти, эрки, шаъни, кадр-қиммати, ҳуқуқ ва эркинликлари юксак даражада эъзозланади. Инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари ва эркинликлари масаласига Ўзбекистонда жиддий эътибор билан қарб келинмоқда. Конституциямизнинг иккинчи бўлими мана шу муҳим масалага бағъишланган. Унда инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари эътибор (В-ХИ) боб ва 35 -модда (18-52) да баён қилинган. Инсон ҳуқуқлари масаласи жамиятни демократлаштириш, фуқаролик жамиятни барпо этиш ёълидан бораётган Ўзбекистон Республикаси учун ҳам этакчи мақомга эга. Ўзбекистон Республикаси Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларатсиясининг "инсон ҳуқуқларини меъсимаслик ва оёкости қилиш" мумкин эмас, "барча одамлар эркин, кадр-қиммат ва

хукукларда тенг бўлиб тугъиладилар", "хар бир инсон, бирон-бир айирмачиликсиз ... мазкур деклатсияда эълон килинган барча хукуклар ва эркинликлар сохиби бўлиши керак", деган коидасига мувофик Асосий Конунда инсон хукуклари масаласига биринчи даражали ахамият берди. Ўзбекистон Республикасида барча фукароларнинг конун олдида тенглиги Конституцияда белгилаб қўйилган. "Ўзбекистон Республикасида, дейилади 18-моддада, барча фукаролар бир хил хукук ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирки, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, конун олдида тенгдирлар. Имтиёзлар фақат конун билан белгиланиб қўйилади ҳамда ижтимоий адолат принтсипларига мос бўлиши шарт". Имтиёзлар сиртдан караганда тенг хукуклиликни бузишдай бўлиб қўринсада, аслида тенг хукуклиликни реал таъминлашга қаратилгандир. Конституцияни 88-"Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Конунчилик палатаси депутати ва Сенати ва аъзоси дахлсизлик хукукидан фойдаланадилар. Улар тегишинча Конунчилик палатаси ва Сенатнинг розилигисиз жиноий жавобгарликка тортилиши, ушлаб турилиши, ҳамокка олиниши ёки суд тартибида бериладиган маъмурий жазо чораларига тортилиши мумкин эмас", деб мустахкамлаб қўйилган. Бошқа турдаги имтиёзлар 45-моддага асосан вояга этмаганлар, меҳнатга лаёқатсизлар ва ёлғиз кексаларга ҳам берилган. Ўзбекистон Республикаси фукароси ва давлат бир-бирига нисбатан хукуклари ва бурчлари билан Ўзаро богъликдирлар. Фукароларнинг Конституция ва конунларда мустахкамлаб қўйилган хукук ва эркинликлари дахлсиздир, улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки уларни чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмас. Фукаролар Ўз хукук ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, давлат ва жамиятнинг қонуний манфаатлари ва эркинликларига путур этқазмасликлари шарт. Шунини ҳам таъкидлаш керакки, жамият таракқиётининг барча босқичларида инсон хукуклари, фуқаро ва давлатнинг Ўзаро алоқаси, Ўзаро масъулияти қонунсизлиги, фалсафий дунёқарашлар ва ҳукукий тартибга солишнинг муайян таъсири

остида шаклланиб келди. Инсон ҳуқуқлари табиатининг икки тарафлама хусусияти табиий-ҳуқуқий ва ижобий назариялар пайдо бўлишига олиб келди. Инсон ҳуқуқлари барча одамларнинг тенглигига асосланади ва умумий характерга эга. Инсон ҳуқуқ ва эркинликлари бутун мамлакат ҳудудида ягона бўлиши керак. Инсон ва фуқаролар Ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, давлат ва жамиятнинг қонуний манфаатлари, ҳуқуқ ва эркинликларига путур этказмаслиги шарт. Фуқаролик - шахснинг муайян давлат билан мустаҳкам, узвий ҳуқуқий муносабатини англатувчи тушунчадир. Ушбу муносабатлар Конституция ва қонунлар асосида ҳуқуқий жихатдан мустаҳкамланган бўлиб, унга қўра давлат ва шахс Ўзаро маълум ҳуқуқ ҳамда мажбуриятларни Ўз зиммаларига олади. Давлат ва шахснинг Ўзаро манфаатларидан келиб чиқувчи ушбу муносабат бир томондан иттифок характерига эга, иккинчидан зарурий ижтимоий ҳодиса сифатида намоён бўлиб, ҳар икки томоннинг ҳам манфаатларини қамраб олади. Давлат ва шахс Ўртасидаги муносабатларда энг қўп намоён бўладиган ҳолат фуқаролик мақоми билан изоҳланади. Муайян давлатнинг Ўз фуқаролигига эга бўлган шахсга нисбатан муносабати, Ўзга давлат фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан бўлган муносабатлардан тубдан фарқ қилади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг иккинчи бўлимида инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари ҳуқуқий жихатдан мустаҳкамланиб қуйилган. Ушбу бўлимнинг тегишли боб ҳамда моддаларида бевосита факат фуқароларга тегишли қоидалар аниқ фуқароларга деб қўрсатиб қўйилган. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши томонидан 1992- йил 2-июлда "Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида"ги Қонунида фуқаролик масалалари, унинг ҳуқуқий ҳолати қонун ёъли билан мустаҳкамланган. Фуқаролик шахснинг аниқ бир давлатга сиёсий ва ҳуқуқий мансублигини билдиради. Аниқ бир давлат фуқаролигини қабул қилувчи шахс мазкур давлат қонунлари ва фармонларини бажариш мажбуриятини Ўз зиммасига олади. Ўз навбатида давлат ҳам фуқароларга инсон ҳуқуқлари ва

эркинликларини кафолатлайди. "Фукаролик-бу шахс билан давлат Ўртасидаги барқарор ва доимий сиёсий-ҳуқуқий алоқа бўлиб, бунда уларнинг Ўзаро ҳуқуқ, бурч ва мажбуриятлари Ўз ифодасини топади. Бундай алоқалар инсон ва фукароларнинг кадр-киммати, асосий ҳуқуқлари ва эркинликлари тан олиш ҳамда ҳурматлашга асосланади. Шу Ўринда таъкидлаш лозимки, фукаро билан давлатнинг Ўзаро мажбуриятга эгаллиги принтсипи республика конститутсиявий конунчилигида биринчи маротаба мустаҳкамлаб кўйилди. Бу сиёсий тизим демократлиги ва халқчиллигининг Ўта муҳим кўрсаткичидир. Асосий Конуннинг 21-моддасида белгилаб кўйилганидек, "Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ягона фукаролик ўрнатилади. Ўзбекистон Республикасининг фукаролиги, унга қандай асосларда эга бўлганликдан қатъий назар, ҳамма учун тенгдир. Қорақалпоғистон Республикасининг фукароси айни вақтда Ўзбекистон еспубликасининг фукароси ҳисобланади. Фукароликка эга бўлиш ва уни ёқотиш асослари ҳамда тартиби конун билан белгиланади"Конунларда белгилаб кўйилганидек, Ўзбекистонда тугъилган, унинг заминида яшаётган ва меҳнат қилаётган ҳар бир киши, миллий мансублиги ва эътиқодидан қати назар, республиканинг тенг ҳуқуқли фукароси бўлишга муносибдир. Авлод-аждодлари ёки Ўзлари Ўтмишдаги фожиаи воқеалар сабабли хорижга кетиб қолишга мажбур бўлган Ўзбеклар ҳам республика фукаролари бўлишлари мумкин. Асосий конунда белгилаб кўйилганидек, Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ягона фукаролик ўрнатилади. Маълумки Қорақалпоғистон Республикаси суверен давлат сифатида Ўзбекистон Республикаси таркибига қиради. Шу сабабли Қорақалпоғистон фукароларига Ўзбекистон суверенитети дахл қилиб, уларга давлат ҳомийлигини таъминлайди. Ўзбекистоннинг конунлари Қорақалпоғистон ҳудудида мажбурийдир. Шу билан бирга бу конунлар Қорақалпоғистон фукароларининг ҳуқуқий мавқеини Ўзбекистон Республикаси фукароларининг мавқеига тенглаштиради, дейилган. Конститутсиянинг 21-моддаси тўртинчи бандида фукароликка эга

бўлиш ва уни ёқотиш асослари ҳамда тартиби конун билан белгиланади, деб таъкидланган. Фукароликка эга бўлиш, ва фукароликни ёқотиш асослари ҳар бир давлатнинг Конституцияси ва фукаролик тўғрисидаги конунлари асосида амалга оширилади. Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 2 июндаги "Фукаролик тўғрисида" ги конунда фукароликка қабул қилиш асослари, унга эга бўлиш ва фукароликни ёқотиш тартиби белгиланган. Ана шу Конунга асосан фукароликни қабул қилиш тенг асосларга кўра қуйидаги ҳолларда амалга оширилади: тугъилишига кўра фукаролик берилишини сўраб ариза берилиши билан, Ўзбекистон Республикасининг конунлари ва халқаро шартномаларида кўзда тутилган бошқа усуллар билан. Шу конуннинг 12-моддасига кўра Ўзбекистон фукаролигига мансублигини исботловчи далиллари бўлмаган шахслар фукаролиги бўлмаган шахслар ҳисобланадилар. Маълумки, фукароликка қабул қилиш ҳар бир давлат олдида бир канча муаммоларни келтириб чиқаради. Иқтисод, сиёсат, ижтимоий таъминот, экология, мамлакат хавфсизлиги, уй-жой ва озиқ-овқат таъминоти, тиббий хизматга оид муаммолар бунга мисол бўлади. Ўзбекистон Республикаси фукаролиги қуйидаги ҳолларда олинади:

" тугъилганда;

" Ўзбекистон Республикаси фукаролигига қабул қилиниши натижасида;

" Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида назарда тутилган асослар

бўйича;

" Фукаролик тўғрисидаги Конунда назарда тутилган бошқа асослар бўйича.

Ўзбекистон Республикасининг фукаролигига қабул қилиш шартлари қуйидагилардан иборат:

" чет эл фукаролигидан воз кечиш;

" сЎнги беш йил давомида Ўзбекистон Республикаси ху-дудида доимий яшаганлик. Ушбу коида Ўзбекистон Республи-касининг фукароси бўлиш истагини билдирган шахсларга, башарти улар шу ерда тугъилган ва ҳеч бўлмаса ота-онасидан бири, буvasи ёки бувиси Ўзбекистон Республикаси ху-дудида тугъилганлигини ва бошқа давлатларнинг фукароси эмаслигини исботласа, тааллуқли бўлмайди;

" қонуний тирикчилик манбаларининг мавжудлиги;

" Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини тан олиш ва бажариш.

Бу талаблар алоҳида ҳоллардагина Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарорига биноан Ўзбекистон Республикаси олдида буюқ хизматлари ёки фан, техника ва маданият соҳасида катта ютуқлари бўлган, шунингдек Ўзбекистон Республикасини кизиктирадиган касб ёхуд малакага эга бўлган айрим шахсларга нисбатан ҳисобга олинмаслиги мумкин. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони чиккан кундан бошлаб Ўзбекистон Республикасининг фукаролиги ёқотилади. Ўзбекистон Республикаси фукаролиги қуйидаги ҳолларда тўхтатилади:

" Ўзбекистон Республикаси фукаролигидан чиқиш оқибатида;

" Ўзбекистон Республикаси фукаролигини ёқотиш оқибатида;

" Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида назарда тутилган асосларга биноан;

" Ушбу Қонунда қўзда тутилган бошқа асосларга биноан.

Ўзбекистон Республикаси фукаролигини тўхтатилиши Қорақалпоғистон Республикаси фукаролигининг тўхтатилишига сабаб бўлади. Ўзбекистон Республикаси фукаролиги тўғрисидаги ишларни юритувчи Ўзбекистон Республикасининг давлат идоралари қуйи-дагилардан иборат:

ў Ўзбекистон Республикасининг Президенти;

ў Ўзбекистон Республикасининг Ички ишлар вазирлиги;

ў Ўзбекистон Республикасининг Ташқи ишлар вазирлиги;

Ў Ўзбекистон Республикасининг дипломатик ваколатхоналари ва консуллик муассасалари.

Бош Конунимизнинг энг мухим жихатларидан яна бири шундан иборатки, унда 22-моддасига мувофик "Ўзбекистон Республикаси Ўз худудида ҳам, унинг ташкарисида ҳам Ўз фукароларини ҳукукий ҳимоя қилиш ва уларга ҳомийлик кўрсатишни қафолатлайди" дейилган. Давлатни давлат, миллатни миллат сифатида дунёга танитадиган Комусноманинг 23-моддасида, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг худудидаги чет эл фукароларининг ва фукаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофик таъминланади. Улар Ўзбекистон Республикасининг Конститутсияси қонунлари ва халқаро шартномалари билан белгиланган бурчларни адо этадилар, деб аниқ-равшан белгилаб қўйилган. Ўзбекистон Конститутсиясининг эттинчи, саккизинчи, тўққизинчи ҳамда ўнинчи ва ўн биринчи бобларидаги бир нечта моддаларда шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар, сиёсий ҳуқуқлар, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар, инсон ҳуқуқлари эркинликларининг қафолатлари, фукароларнинг бурчлари қаби ўта долзарб, мазмун-моҳиятан ўзаро яқин, бир-бирини тўлдирадиган масалаларга ҳам қатта эътибор берилганини алоҳида таъкидлаш зарур. Ўзбекистон Республикаси Конститутсиясида инсон ва фукароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари масалаларига қатта эътибор берилган. Шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар инсон ва фукароларнинг асосий ҳуқуқлари ва эркинликлари тизимида алоҳида ўрин тутди. Шунинг учун ҳам Асосий Қонуннинг 24-31-моддаларида инсон ва фукароларнинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликлари маъно ва моҳиятининг конститутсиявий-ҳуқуқий асослари мустаҳкамлаб қўйилган. Инсон ва

фукароларнинг Ўзбекистон Республикасида қонун билан устаҳкамлаб қўйилган шахсий ҳуқуқ ва эркинликлари Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларатсиясига асосланган. Декларатсияда фукароларнинг ҳуқуқлари батафсил баён этилган. Конститутсияда қонун билан мустаҳкамлаб қўйилган шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар қенг ва чуқур маънолидир. 24-моддада

белгилаб кўйилганидек, ҳар бир инсоннинг яшаш ҳукуки унинг ажралмас ҳукукидир. Инсоннинг яшаш ҳукукига дахл этиш, тажовуз қилишга ҳеч ким ҳақли эмас. Инсон умрига зомин бўлиш, ҳаётига суикасд қилиш оғъир жиноят ҳисобланади. Бу ҳақда Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларатсиясининг 3-моддасида "Ҳар бир инсон яшаш, эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳукукига эгадир", деб белгилаб қўйилган. Инсоннинг яшаш ҳукуки қонун билан муҳофаза этилади. Конституциянинг 24-моддасида мустаҳкамланиб, афлатланган инсон ва фуқароларнинг яшаш ҳукуки жорий қонунларда ривожлантирилади ва амалиётда давлат органларининг ташкилий фаолияти орқали таъминланади. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларациясининг 3-моддасида ҳар бир инсоннинг яшаш, эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқлари мустаҳкамланган. Шунингдек, фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пактнинг 6-моддасида "Яшаш ҳукуки ҳар бир инсоннинг узвий ҳукукидир. Бу ҳуқуқ қонун томонидан ҳимоя қилинади. Ҳеч ким Ўзбошимчалик билан ҳаётдан маҳрум қилиниши мумкин эмас" дейилган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 25-моддасига кўра Ўзбекистонда "Ҳар ким эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳукукига эга. Ҳеч ким қонунга асосланмаган ҳолда ҳибсга олиниш ёки қамокда сақланиши мумкин эмас". Айбсизлик презумпсияси (айби исбот қилингунча шахсни айбсиз деб фараз қилиш) Ўзбекистон Конституциясининг 26-моддасида мустаҳкамланган бўлиб, жиноят-ҳуқуқида қонунийлик тамойилининг асоси ҳамда одил судловнинг асосий тамойилларидан ҳисобланади. "Жиноят содир этганликда айбланаётган ҳар бир шахснинг иши судда қонуний тартибда, ошқора кўриб чиқилиб, унинг айби аниқланмагунча айбдор ҳисобланмайди. Судда айбланаётган шахсга Ўзини ҳимоя қилиш учун барча шароитлар таъминлаб берилади. Ҳеч ким қийноққа солиниши, зўравонликка, шафқатсиз ёки инсон қадр-қимматини қамситувчи бошқа тарздаги тазйикка дучор этилиши мумкин эмас". Жиноятчиликка гумон қилинаётган шахснинг айби исботланмагунча у айбдор ҳисобланмайди. Бу умуминсоний, умумбашарий қоидадир. Бу ҳақда

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексида айтиб Ўтилган. Ана шу қонуний ҳужжатнинг 4-моддаси 2-бандида "ҳеч ким суднинг ҳукми бўлмайтириб жиноят содир қилишда айбли деб топилиши ва қонунга ҳилоф равишда жазога тортилиши мумкин эмас. Жиноят содир этишда айбдор деб топилган шахс қонунда белгиланган ҳуқуқлардан фойдаланади ва ажбуриятларни бажаради",-дейилган.Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 26-моддаси учинчи бандида яна бир муҳим қоида бор. Унда "Ҳеч қимда унинг розилигисиз тиббий ёки илмий тажрибалар ўтказилиши мумкин эмас" дея инсон ҳуқуқлари қонун билан мустаҳкамлаб қўйилган.Инсон ва фуқаролар юқорида айтиб Ўтилган шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар билан бир қаторда қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралашидан ҳимоя қилиниш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига ҳам эгадир. Бу қоида Конституциянинг 27-моддасида Ўз ифодасини топган. Мазкур модданинг бутун мазмун-моҳияти, руҳи, асосий ённалиши инсон ва фуқароларнинг шахсий ҳаёт ва уй-жой дахлсизлигини қўриқлаш ва ҳимоя қилишга қаратилган. Ҳеч қим қонун назарда тутган ҳоллардан ва тартибдан ташқари бировнинг турар-жойига қириши, тинтув ўтказиши ёки уни қўздан қечириши, ёзишмалар ва телефонда сўзлашувлар сирини ошқор қилиши мумкин эмас. Бунга қонун ёъл бермайди. Фуқаролар республикамиз ҳудудида бир жойдан иккинчи жойга қўчиш, Ўзбекистон Республикасига қелиш ва ундан қикиб қетиш ҳуқуқига эга эканлиги, қонунда белгиланган қеклашлар бундан мустаснолиги Конституциянинг 28-моддасида қатъий белгилаб қўйилганидек, инсон ҳуқуқ ва эркинликларидан асосийси эркин қўчиб қуриш, яъни яшаш жойини ўзи танлаш ҳуқуқига, Ўзбекистон Республикаси фуқаролари мамлакатимиз ҳудудида бир жойдан иккинчи жойга қўчиши, ундан қикиб қетиши ва қайтиб қелиши шунингдек, хоҳлаган мамлакатга қикиб қетиш ва Ўз мамлакатига қайтиб қелиш ҳуқуқига эга. Ўзбекистон фуқаросининг қет элга доимий яшашга, шахсий ва жамият ишлари билан, сайёҳ сифатида, ишга, даволанишга ва хизмат сафарига қикиши унинг эркин ҳуқуқи ҳисобланади.Конституцияда қонун билан

мустахкамлаб кўйилган инсон ва фукароларнинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликлари орасида фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги алоҳида ўрин тутди. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 29-моддасига биноан "Хар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқига эга. Хар ким ўзи истаган ахборотни излаш, олиш ва уни тарқатиш ҳуқуқига эга, амалдаги конституциявий тузумга қарши қаратилган ахборот ва қонун билан белгиланган бошқа чеклашлар бундан мустаснодир. Фикр ритиш ва уни ифодалаш эркинлиги фақат давлат сири ва бошқа сирларга таллуқли бўлган тақдирдагина қонун билан чекланиши мумкин". Бу ҳуқуқ ва эркинликлар Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси 19-моддасига асосланади. Мазкур моддада айтилишича, "Хар бир инсон маслак эркинлигига ва бўларни эркин ифодалаш ҳуқуқига эгадир; ушбу ҳуқуқ ҳеч бир ҳалалсиз ўз маслакларига риоя этиш эркини ва ахборот ва гўяларни хар қандай воситалар билан ҳамда давлат чегараларидан мустақил тарзда қидириш, олиш ва тарқатиш эркини қамраб олади". Қимда-қим ўзи истаган ахборотларни излаш, олиш ва тарқатиш ҳуқуқидан фойдаланиб конституциявий тузумга қарши қурашмоқчи бўлса қунга қонун муқлақо ёъл қўймайди. Олинган барча маълумотлардан инсоният тинчлиги ва ҳавфсизлигига, демократияга путур этқазиш ва қамиятнинг мафатларига қарши мақсадларда фойдаланиш Ўзбекистон қонунларида тақикланади. Шунингдек, урушни тарғиб қилиш, миллий, ирқий ёки диний адоват қўзғатиш, Ўзбекистон Республикаси ҳудудий яхлитлигини Конституцияга ҳилоф тарзда бузишга очикдан-очик давъват қилиш ва бошқа шунга ўхшаш ҳаракатлар қатъиян ман этилган. "Давлат манфатларига дахлдор ёки бошқа сирларни сақлаш ниятида сўз эркинлиги ва уларни баён қилиш ҳуқуқи чегараланган бўлиб, бундай чегаралашнинг шарти давлат сирларини ошқор қилиш, сиёсий ва иқтисодий мустақилликка, давлатнинг муқофаа қудратига, давлат ва қамиятнинг бошқа ўта муҳим манфатларига зарар этқазиши мумкинлиги билан асосланади". Давлат томонидан қўрикланадиган ва махсус рўйхатлар билан чегаралаб қўйиладиган алоҳида аҳамиятли, муқлақо

махфий ва махфий-харбий, сиёсий, иктисодий, илмий-техникавий ва Ўзга хил маълумотлар Ўзбекистон Республикасининг давлат сирлари ҳисобланади. Давлат сирларини ошкор қилиш мумкин эмас. Давлат сирини ёки харбий сир ҳисобланган ҳужжатларни ёқотиш ҳам Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 163-моддасига биноан жиноят ҳисобланади. Давлат сирлари билан ишловчи шахслар давлат сирлари билан ишлашга доир ёриқномаларда кўрсатилган барча қоидаларга қатъий риоя қилишлари шарт. Давлат сирлари билан ишлашга доир ёриқномаларда кўрсатилган қоидаларни бузиш баъзи ҳолларда давлат сирини ёки харбий сир ҳисобланган ҳужжатларнинг ёқолишига сабаб бўлади. Бунда улар билан ёт шахсларнинг танишиб чиқиши ва Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига зарар ётқазилишига аниқ имкониятлар яратилади. Бу жиноятлар учун жавобгарликка қатъи шу маълумотлар ишониб топширилган шахслар тўтилади. Давлат сирини ёки харбий сир ҳисобланган ҳужжатларни ёқотилишига сабабчи бўлган шахслар Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 163-моддасида белгиланган муддат бўйича озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланадилар. Бош қонунимизнинг 30-моддасида баён ётилган "Ўзбекистон Республикасининг барча давлат органлари, жамоат бирлашмалари ва мансабдор шахслари фуқароларга уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига дахлдор бўлган ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиш имкониятини яратиб бериши лозим" деган муҳим конституциявий қоида халқларимизнинг тўб манфаатларини йқодалайди. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига мувофиқ фуқаролар Ўзларининг манфаатларига дахлдор бўлган ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиш ҳуқуқига ёга. Уларни бу ҳуқуқдан фойдаланишдан ҳеч қим, бирон-бир мансабдор шахс ҳам маҳрум қила олмайди. Башарти, фуқароларнинг бу ҳуқуқи бузилгудек бўлса, ундай ҳолларда улар судга мурожат қилишга ҳақлидирлар. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг "Шахсий ҳуқуқ ва ёркинликлар" бўбининг 31-моддасида "Ҳамма учун виждон ёркинлиги қафолатланади. Ҳар бир инсон

хохлаган динга эътикод килиш ёки ҳеч қайси динга эътикод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга ёъл қўйилмайди", деб белгилаб қўйилган. Конституциянинг ушбу моддасида ўрта муҳим масалага, яъни ҳамма ўчун виждон эркинлиги қаролатланиши, ҳар бир инсон хохлаган динга эътикод қилиш ёки қилмаслик ҳуқуқига эгаллиги ва ниҳоят, диний қарашларни мажбуран сингдиришга ёъл қўйилмаслигига алоҳида эътибор берилган. Сиёсий ҳуқуқлар инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари ва эркинликлари тизимида Ўзига ҳос жиҳатлари билан фарқ қилади. Сиёсий ҳуқуқлар ҳар бир шахснинг жамиятнинг сиёсий ҳаёти ва муносабатларида қандай иштирок қилинишини белгилаб беради. "Ҳар бир инсон, у қандай сиёсий тузумда фаолият қўрсатишидан қатъий назар, сиёсий ҳуқуқлардан у ёки бу даражада фойдаланади. Сиёсий фаоллиги қучли кишининг сиёсий жараёнлар ва сиёсий муносабатлардаги иштироки анча кенг бўлади, у Ўзининг сиёсий ҳуқуқлари ва эркинликлари моҳиятини чуқур англаб этади ва ўлардан мақсадга мувофиқ фойдаланиш имкониятларига эга бўлади. Бу имконият, ҳар бир инсонга Ўзининг сиёсий ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишда қатта ёрдам беради..." Инсоннинг сиёсий ҳуқуқлари умумий моҳиятга эга бўлган тартиб-қоидалар йиғиндисиدير. Бунинг маъноси шуки, сиёсий ҳуқуқлар жаҳондаги барча миллатлар ва халқларга, турли ирққа мансуб кишиларга дахлдордир. Инсоннинг сиёсий ҳуқуқлари умумбашарий моҳиятга эга бўлган тартиб-қоидалар мажмуидир, деган гўёя БМТ томонидан қабул қилинган "Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларатсияси"нинг 15-моддасида "Ҳар бир инсоннинг фуқаролик ҳуқуқи бор", деган юқоридаги талабларига тўла мос қелади. Шу нарсани алоҳида таъкидлаш қаракки, сиёсий ҳуқуқлар шахсий ҳуқуқлар сингари инсоннинг тугъилиши билан пайдо бўлмай, шахснинг фуқаролиги натижасида фойдаланиши мумкин бўладиган ҳуқуқлардир. Агар шахс фуқаро бўлмаса, яъни маълум бир давлатга ҳуқуқий мансуб бўлмаса сиёсий ҳуқуқлардан фойдалана олмайди. Сиёсий ҳуқуқлар инсонларнинг, фуқароларнинг сиёсатда, аниқроғи, давлат органларини тузишда, депутатлар, мансабдор

шахсларни сайлашда, уларнинг фаолиятини назорат килишда иштирокини таъминлайдиган ҳуқуқлардир. Сиёсий ҳуқуқларнинг турлари хилма-хилдир. Конституцияда Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг "жамият ва давлат ишларини бошқаришда ..." иштирок этиш ҳуқуқининг шакллари кўрсатилган. Бўлар ўзини-ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш, давлат органларини демократик тарзда ташкил этиш, шунингдек давлат органларининг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ривожлантириш ва такомиллаштириш (32- модда) ва бошқалардир. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эга эканлиги қонун асосида мустаҳкамланган. Конституциянинг 117-моддасида Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари сайлаш ва сайланиш ҳуқуқига эга эканлиги қайд этилган. Бу шахснинг сиёсий ҳуқуқлари қонун асосида қамолатланганини кўрсатади. Қонунларда мустаҳкамлаб қўйилганидек, фуқаролар жамият ҳаётига доир масалаларни ҳал қилишда ўз фикр-мулоҳазаларини, таклифларини сиёсий ҳокимиятларга билдиришлар, улар олдида аниқ талаблар қўйишлари ва бу талабларни амалга оширишда йиғилишларда, оммавий ахборот воситаларидан фойдаланишлари мумкин. Конституциянинг 33-моддасида Ўзбекистон фуқаролари жамиятнинг сиёсий ҳаётига қонунлар доирасида ижтимоий фаоллик кўрсатиб, таъсир этишлари мумкинлиги кўрсатилади. Бу ишнинг фуқаролар митинглар, йиғилишлар ва намойишлар шаклида амалга ошириш ҳуқуқига эгадирлар (33-модда). "Ҳокимият органлари фақат ҳавфсизлик нуқтаи назаридангина бундай тадбирлар ўтказилишини тўхтатиш ёки тақиқлаш ҳуқуқига эга", - дейилади ўша моддада. Фуқароларнинг иёсий онгини ўстириш ва сиёсий фаоллигини оширишда қасаба уюшмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Асосий қонуннинг 34-моддасида кўрсатилганидек, "Ўзбекистон Республикаси фуқаролари қасаба уюшмаларига, сиёсий партияларга ва бошқа жамоат бирлашмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар. Сиёсий

партияларда, жамоат бирлашмаларида, оммавий ҳаракатларда, шунингдек, окимиятнинг вакиллик органларида озчиликни ташкил этувчи муҳолифатчи шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва кадр-имматини ҳеч ким камситиши мумкин эмас". Ўзбекистон Республикасининг ҳар бир фуқароси давлат органларига, муассасаларига, халқ вакилларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга эканлиги Конституциясининг "Сиёсий ҳуқуқлар" боби 35- моддасида қонун билан мустаҳкамлаб қўйилганлиги диққатга лойиқдир. Ушбу моддада "Ҳар бир шахс бевосита Ўзи ва бошқалар билан биргаликда ваколатли давлат органларига, муассасаларига ёки халқ вакилларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга. Аризалар, таклифлар ва шикоятлар қонунда белгиланган тартибда ва муддатларда қўриб чиқиши шарт" лиги белгиланган. Қонунда қўрсатилишича, фуқароларнинг ваколатли давлат органларига, муассасалар ёки халқ вакилларига таклиф, ариза ва шикоятлар билан мурожаат қилишлари ёзма ёки оғзаки шаклда бўлиши мумкин. Ариза ва шикоятлар ваколатли органлар томонидан қонунда белгиланган тартибда ва муддатларда қўриб чиқиши зарур. Шикоятлар адолатли равишда қўриб чиқилса, бунинг оқибатида фуқароларнинг бузилган ҳуқуқлари қайта тикланади, ҳақ жойида қарор топади, одамларнинг жамият ва давлатга бўлган ишончи янада мустаҳкамланади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида инсон ва фуқароларнинг шахсий ва сиёсий ҳуқуқлари билан бир қаторда иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари ҳам мустаҳкамлаб қўйилди. Инсоннинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари унинг яшашини таъминлайди, турмуш тарзини яхшилади, соғлиғини тиклайди, билимини оширади, маданий ва маънавий эҳтиёжларини қондиради. Инсоннинг иқтисодий ҳуқуқ ва эркинликлари ижтимоий соҳадаги ҳуқуқ ва эркинликлари билан мазмунан ва моҳиятан Ўзаро бирлик ва алоқадорликдадир. Уларнинг ҳар иккаласи ҳам инсоннинг яшаши, фаолият қўрсатиши эркин қамол топиши, кадр-қиммати учун Ўта муҳим ва зарурдир. "Иқтисодий ҳуқуқ Ўз моҳиятига қўра, муайян ижтимоий бойликка нисбатан

хукукка эга бўлишдир. Бундай ижтимоий бойликлар турли хилда бўлиб, улар фукароларнинг сиёсий, моддий ва маънавий эҳтиёжларининг кондирилишини кўзда тутди. Инсоннинг ижтимоий-иқтисодий жихатдан кондирлишида унинг хукуклари ва эркинликлари муҳим ўрин тутди ва бундай хукук ва эркинликлардан мақсадга мувофиқ тарзда фойдаланиш шахснинг камол топиши ва ривожланишига ёрдам еради". Иқтисодий ва ижтимоий хукуклар Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 36-42-моддаларида мустахкамлаб кўйилган. Бу хукуклар қуйидагилардан иборат: "Хар бир шахс мулкдор бўлишга ҳақли. Банкка кўйилган омонатлар сир тутилиши ва мерос хукуки қонун билан қаролатланади" (36-модда); "Хар бир шахс меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш хукукига эгадир..." (37-модда); "Ёлланиб ишлаётган барча фукаролар ҳам олиш хукукига эгадирлар. Иш вақти ва ҳақ тўланадиган меҳнат таътилининг муддати қонун билан белгиланади" (38-модда); "Хар қим қариганда, меҳнат лаяқатини ёқотганда, шунингдек, боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш хукукига эга..." (39-модда); "Хар бир инсон малакали тиббий хизматдан фойдаланиш хукукига эга" (40-модда). Шулар билан бирга Ўзбекистон фукарolari Конституцияга кўра "... билим олиш хукукига..." (41-модда), "... илмий ва техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш хукуки" га (42-модда) ҳам эгадирлар. Инсон хукуклари ва эркинликларини қонунда ва амалда таъминламасдан, бунинг учун етарли қаролатлар яратмасдан туриб демократик жамият қуриб бўлмайди. давлат фукароларнинг Конституция ва қонунларда мустахкамланган хукуклари ва эркинликларини таъминлайди, қаролатлайди. "Қаролатлаш-давлатнинг Ўз фукароларига хукук ва эркинликларини амалга ошириш учун тегишли шароитлар яратиш ва уларни қаракли воситалар билан таъминлашидир. Қаролатлаш давлатнинг Ўз фукароларига бўлган муносабатини билдиради. Инсон хукуклари ва бурчларини таъминлашнинг иқтисодий, сиёсий ва юридик қаролат турлари

бор".Инсон ҳуқуқлари ва бурчларини таъминлашнинг зарур шароитларидан бири "иқтисодий кафолатлар бўлиб, уларга вужудга келган ишлаб чиқариш муносабатлари, иқтисодий тизим, барча мулк турларининг тенг ҳуқуқлилиги, уларнинг давлат томонидан бир хилда муҳофаза қилиниши қиради". "...сиёсий кафолатларга-жамият сиёсий тизими, халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи эканлиги, ҳокимиятни халқнинг Ўзи амалга ошириши, жамоат уюшмалари, сиёсий партиялар ва ҳаракатларнинг жамият сиёсатини амалга оширишда, давлат ҳокимиятини шакллантиришда фаол иштирок этишлари қиради", "юримдик кафолатларга-Конститутсияда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини амалга ошириш ёъл-ёъриклари кўрсатилганлиги, давлат томонидан бутун давлат ташкилотларига, мансабдор шахсларнинг зиммасига ушбу ҳуқуқ вамажбуриятларни таъминлаш вазифаси юклатилганлиги ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг мавжудлиги қиради".Ўзбекистон давлати фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини химоя қилиш мажбуриятларини Ўз зиммасига олиши, чунки давлатнинг вазифаси фуқароларни барча воситалар билан ҳуқуқий кафолатлашдан иборат эканлиги Конститутсиянинг 43-46-моддаларида Ўзининг ҳуқуқий ифодасини топган. Унинг 43-моддасида, "Давлат фуқароларнинг Конститутсия ва конунларда мустаҳкамланган ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлайди", дейилган. Инсон ва фуқароларнинг Конститутсияда ва конунларда мустаҳкамланган ҳуқуқларидан бири-унинг яшаш ҳуқуқидир. Инсон ҳаётига суикасд қилиш энг огъир жиноят эканлиги Конститутсия ва бошка конунларда қайд этилган. Дунёда атиги бир марта яшайдиган инсоннинг ҳаётига, соғълигъига, кадр-киммати, ор-номусига, озодлигига қарши ҳаракат қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи ёък. Агар кимда-ким шундай ҳаракат қилса, қасддан одам Ўлдирса тегишли жазосини олади. Буни давлат кафолатлайди.Инсонга тухмат, қилиш унинг шаъни ва обрўсига путур этказиш, шахсий ҳаётига аралашиш, конун назарда тутган холлардан ва тартибдан ташқари бировнинг турар жойига қириш, тинтув Ўтказиш ёки уни кўздан кечириш, телефонда сўзлашувлар сирини ошқор қилиш жиноят

хисобланади. Бу ҳаракатлар учун Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси тегишли моддаларида жиноий жазо белгиланган. Бундай нотўғри қилмишларга сабабчи бўлганлар жазога тортилиши конун билан кафолатланади. Фукароларнинг Конституциясида конун билан мустаҳкамлаб қўйилган барча сиёсий ҳуқуқларининг амалда таъминланишини ҳам давлат кафолатлайди. Конунларда белгилаб қўйилганидек, ҳеч кимга у ёки бу сиёсий партия аъзоси бўлишга тўсқинлик қилиш ёки бошқа жамоа бирлашмаларига киришга мажбурлаш ҳуқуқи берилган эмас. Бундай ҳаракат гўйриконуний хисобланади ва айбдорлар конун асосида жазога тортилади. Ўзбекистон Республикасида фукароларнинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини кафолатловчи, ҳаётда тўла амалга оширилишини таъминловчи жуда қўплаб конунлар, қарорлар, қарорнома ва фармойишлар тўхтовсиз равишда чиқиб турибди. "Инсон ва фукароларнинг мулкдор бўлиши, мулк эгаллик қилиши, ундан фойдаланиш ва тасарруф этиши Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси ва мулкчилик тўғрисидаги қонунида баён этилган ва "Мулкчилик ҳуқуқининг кафолати ва ҳимоя қилиниши" бўлимида тасдиқланган. Ушбу конун белгиланган мулкчилик муносабатларининг барқарорлигини кафолатлайди. Шунга мувофиқ равишда мулкдорнинг мол-мулкни мажбуран тортиб олишга ёл қўйилмайди. Мулкдор ўзга шахс томонидан қонунга ҳилоф равишда эгаллаб олинган мол-мулкни талаб қилишга, мулкка эгаллик ҳуқуқларидан маҳрум этиш билан бoғлиқ бўлмаси-да, бартараф этишни талаб қилиши мумкин"Инсон ва фукароларнинг шахсий сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари ва эркинликлари сингари маданий ва маънавий ҳуқуқлари ҳам конун асосида ҳимоя қилинади ва уни бузишга қаратилган ҳар қандай фаолият тақиқланади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида инсон ва фукароларнинг маданий-маънавий ҳуқуқлари ҳам кафолатланган. Буни 41-42-моддалар мисолида қўриш мумкин. Таъкидланишича, ҳар қим билим олиш ҳуқуқига эга. Асосий Қонунда"...Бепул умумий таълим олиш давлат томонидан кафолатланади. Мактаб ишлари давлат назоратидадир"(41-модда),

деб ҳукукий жихатдан мустаҳкамлаб қўйилган. 42-моддага қўоа, "Хар кимга илмий ва техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳукуки қафолатланади. Давлат жамиятнинг маданий, илмий ва техникавий ривожланишига ғамхўрлик қилади". Хозирги даврда Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг илмий, ижодий изланишлари, маданият ютуқларидан баҳраманд бўлишлари, қобилият ва истеъдодларини ўстиришлари учун кенг ёъл берилган, жуда катта қулайликлар яратилган. Кайд этиб ўтилганлар билан бир каторда Ўзбекистонда хар бир шахсга Ўз ҳуқук ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш ҳукуки, давлат органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмаларининг қонунга ҳилоф ҳатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиш ҳукуки ҳам қафолатланади (44-модда). Конституциянинг 45-моддасида таъкидланганидек, "Вояга этмаганлар, меҳнатга лаёқатсизлар ва ёлғъиз кексаларнинг ҳуқуклари давлат ҳимоясидадир". Шунингдек, "Хотин-қизлар ва эрқаклар тенг ҳуқуқлидирлар" (46-модда). Маълумки, инсон ва фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясида қонун билан мустаҳкамлаб қўйилган асосий ҳуқук ва эркинликлари билан бирга бир қанча бурчлари ҳам мавжуд. "Инсон ва фуқаронинг ҳуқукий мақоми факат ҳуқуқлар ва эркинликлардангина иборат эмас. Унга мажбуриятлар мажмуи ҳам қиради. Шубҳасиз, инсон ҳуқуқлари мўътабар ва муқаддасдир. Бирок турли-туман ҳуқукий муносабатлар иштирокчиси бўлмиш инсон (фуқаро) факат ҳуқук ва имтиёзлардан фойдаланиб қолмасдан, жамият, давлат ҳамда бошқа фуқаролар олдидан муайян мажбуриятлар ҳам ўтайди. Ҳуқуқлар ҳақида гапирилса-ю, мажбуриятлар эсга олинмаса, мантқан тўғъри бўлмайди". Хар қайси инсон, хар бир фуқаро Ўзининг ҳақ-ҳуқуқларини, эркинликлари ва имтиёзларини билса ва улардан унумли ва оқилона фойдаланса-ю, аммо жамият ва давлати, жамоаси, халқи ва миллати олдиданги энг муҳим бурчи, масъулияти ва мажбурияти нималардан иборатлигини билмаса ва чуқур ҳис этмаса, бу адолатдан эмас, албатта. Хар бир инсон ва фуқаро жинси, миллати, мансабидан қатъи назар, унга таълим-тарбия берган, вояга этқазган Ўз халқи,

миллати ва Ватани олдида бир умр қарздор ва бурчлидир. Ўз ҳуқуқи, эркинлигини талаб қиладиган ҳар бир фуқаро ана шу ҳуқуқ ва эркинликларни таъминлаб берган жамият ва давлат олдидаги Ўзининг фуқаролик бурчини унутмаслиги лозим. Президентимиз Ислоҳ Қаримов инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларининг бирлиги, Ўзаро ажралмаслигини қўрсатиб, қуйидагиларни таъкидлайди: Агар сезган бўлсангиз, бизлар қўпроқ талаб қиламиз. Ҳуқуқ эркинлик ҳақида қўп гапирамиз. Бу аслида тўғри ва адолатли. Чунки инсон ҳуқуқини қонунда амалда таъминлай олмаган, бунинг учун етарли қарорлар яратиб бера олмаган жамият адолатли жамият эмас. Аммо бу ишнинг бизлар қўпинча унутиб қўядиган иккинчи жиҳати ҳам бор. Адолатли жамият қуриш учун, энг аввало, шу табарруқ заминда таваллуд ва табиъ топан шахс, Ўзини айна шу юрт фарзанди деб билувчи инсон Ўз давлати, Ўз халқи олдидаги, уни қатта умидлар билан тарбия этган, вояга этказган жамият олдидаги бурчини адо этиши қарак. Бу гап менга ҳам, сизга ҳам-барчамизга бирдек тегишлидир. Қодда қилиб айтганда, ҳар қандай фуқаро, ҳар бир рахбар, ҳар биримиз: "Шу давлат, шу жамият менга нима берди" деб эмас, балки: "Мен Ўзим Ватанимга, эл-юртимга нима бердим" деб Ўйлашимиз қарак. Агар шу улугъ фазилат барчамизнинг онгимиздан, халқимиздан жой топса, муқаддас эътиқодга айланса, ана шундагина олдимизда турган буюқ мақсадларга эришмоғимиз мумкин" Шунинг учун ҳам фуқароларнинг бурчлари ҳақидаги долзарб масала Ўзбекистон Республикаси Конституциясида Ўзининг чуқур ифодасини топан. Асосий Қонуннинг (47-52-қоддалари) фуқароларнинг бурчларига бағъишланган. Конституцияда белгилаб қўйилган ва фуқаролар томонидан бажарилиши лозим бўлган бурчлар нималардан иборат, деган савол тугъилиши турган гап. Бу саволга қуйидагича жавоб бериш мумкин: Барча фуқароларнинг энг муҳим мажбуриятларидан бири- Конституцияда белгилаб қўйилган бурчларини бажаришдан иборатдир (47-қодда). Конституция ва қонунларга риоя этиш (48-қодда) ҳам шулар жумласидандир. "Конституция ва қонунларга риоя этиш-нафакат уларнинг

коидаларини бузмаслик, балки фукаролар Ўз фаолияти, хаёт тарзи билан конституциявий принтсип ва асосларни, конунчилик нормаларини реал воқеликка айлантиришга кўмаклашишлари демакдир". Конституцияда Ўзбекистон халкининг тарихий, маънавий ва маданий меросини авайлаб-асраш фукароларнинг бурчи эканлиги белгилаб кўйилган. Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 49-моддасида таъкидлаб ўтилган. Асрлар, минг йиллар мобайнида яратилиб, асраб-авайлаб, сайхал топиб, такомиллашиб, авлодлардан авлодларга ўтиб, бизгача этиб келган тарихий, маданий-маънавий мерос, Исмоил Бухорий, Ат-Термизий, Ахмад Яссавий, Баҳоуддин Накшбандий, Ал-Хоразмий, Абу-Наср Фаробий, Ибн Сино, Абу Райхон Беруний, Амир Темур, Мирзо Улугбек, Алишер Навоий, Мирзо Бобур сингари буюк зотларнинг диний-ахлоқий, табиий-илмий, фалсафий таълимотлари Ўзбек халкининг, бутун инсониятнинг бебаҳо маънавий бойлигидир. Ўзбек халқи ўтмиш маданий-маънавий бойликларини кўз қорачиғидек авайлаб келмоқда. Яъни "Маданият ёдгорликлари давлат муҳофазасидадир" (49-модда). Атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш Ўзбекистон Республикаси фукароларининг асосий бурчларидан бирини ташкил этади. Бу мажбурият фукаролар зиммасига Конституциянинг 50-моддасида юклатилган. Атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш зарурлиги ҳақидаги онституциявий қоида замирида жуда катта маъно, жуда катта зарурият ва жуда катта ҳаётий эҳтиёж бор. Чунки, инсоният жамияти табиат билан, табиий бойликлар билан, уни қуршаб олган атроф табиий муҳит билан тирик. Инсоният ҳаётини ва борлиғини, жамият тараққиётини табиий муҳитдан, табиий-иктисодий бойликлардан айрича ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Инсоният дунёси билан табиий олам узвий, объектив алоқадорликдадир. Атроф табиий муҳит билан нисбатда эҳтиёткорона, оқилона, одилона муносабатда бўлинмаса, унинг бойликларидан истиқболни ўйлаб, олис келажакни кўзлаб, келгуси авлодлар тақдири ва манфаатларини ҳам назарда тутиб, тежаб-тергаб, исрофгарчиликларга ёл кўймай фойдаланилмаса бунинг

окибати жуда хунук бўлади, бундан айрим халклар ва мамлакатларгина эмас, балки сайёрамиздаги барча инсоният чексиз азоб тортади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддасида, "Ер, эр ости бойликлари, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий захиралар умуммиллий бойликдир, улардан оқилона фойдаланиш зарур ва улар давлат мухофазасидадир", дейилиши бежиз эмас, албатта. Атроф табиий муҳитга ҳар доим ва ҳамиша эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, унга зарар этказмаслик, табиий захиралардан оқилона фойдаланиш ҳар бир инсон ва фуқаронинг асосий бурчи ва вазифасидир. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 51-моддасида белгилаб қўйилганидек, "Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга мажбурдирлар". Мамлакатимизда фуқароларнинг солиқ тўлаш мажбуриятини қонунлаштирилиши бежиз эмас, албатта. қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлаш борасидаги конституциявий мажбурият жамиятда яшаётган ва давлат фаолиятининг натижаларидан фойдаланаётган инсон фуқарога қўйилган энг оддий талабдир. Давлат солиқлар ёрдамида муҳофаа қилинган, фуқароларнинг ҳавфсизлигини таъминлайди, иқтисод, маориф, фан, соғлиқни сақлашни ривожлантиради, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш бўйича мақсадга ёналтирилган, комплекс ижтимоий дастурларни, бутун жамият манфаатлари ёлидаги бошқа фаолиятни амалга оширади". Ўзбекистон фуқаролари солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашлари шарт. Бу мажбурият 1991 йил 15 февралда қабул қилинган "Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, фуқаролиги бўлмаган ва хорижий фуқаролардан олинган даромад солиғи тўғрисида" ги, 1993 йил 7 майда қабул қилинган "Маҳаллий солиқ ва йиғимлар тўғрисида" ги қонунларда ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексида, бошқа қонуний ҳужжатлар ва актлар орқали тартибга солинган. 1998 йилнинг 1 январидан қучга қирган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси 5-моддасига мувофиқ, республика ҳудудида умумдавлат солиқлари, маҳаллий солиқ ва йиғимлар

амал килади.Солик кодексининг 7-модасида белгилаб кўйилишича, маҳаллий соликларга мулк солиғи, эр солиғи, реклама учун солик, транспорт воситаларини олиб-сотганлик учун солик, савдо йиғими учун йиғим, жумладан, алоҳида товар турлари билан савдо қилиш учун литсензия йиғимлари, юридик шахсларни, жумладан, тадбиркорлик фаолияти билан шугʻулланувчи жисмоний шахсларни рўйхатга олганлик учун йиғим, автотранспортни кўйиш учун йиғим, ободонлаштириш ишлари учун йиғим қиради.Солик Ўлашдан бош тортганлик, солик қонунларини бузганлик учун солик тўловчи шахслар тегишли маъмурий ва жиноий жавобгарликка тортилишлари Солик кодексида белгилаб кўйилган. Солик тўловчининг жавобгарликка тортилиши уни соликлар ва йиғимлар тўлаш мажбуриятидан озод қилмайди.Ўзбекистон фуқароларининг энг асосий конституциявий бурчларидан бири-Ўзбекистон Республикасининг ҳимоя қилишдир. Асосий Қонуннинг 52-моддасида белгилаб кўйилганидек, "Ўзбекистон Республикасини ҳимоя қилиш-Ўзбекистон Республикаси ҳар бир фуқаросининг бурчидир. Фуқаролар қонунда белгиланган тартибда ҳарбий ёки муқобил хизматни ўташга мажбурдирлар".Ўзбекистон Республикасини-жонажон Ватанимизни ҳимоя қилиш, кўз қорачиғидек асраб-авайлаш ҳақидаги конституциявий қонун-қоида замирида жуда катта илмий, фалсафий, сиёсий-ҳуқуқий маъно-моҳият бор. Буни ҳеч унутмаслигимиз керак.Ватан бу-аждодлар маскани, эл-юрт, халқ, миллат вояга этган, унинг тили, тарихи, маданияти, урф-одатлари, қадриятлари чинакамига шаклланиб, чуқур илдиз отиб, қамол топадиган заминдир.Ватан онадек танходир, ягонадир. Чунки, у биз учун кўз очиб кўрган дунёмиз. Биз вояга этган маъводир. Тоғу тошидан эр-сувиғача, сабза-ғиёҳидан дов-дарахтиғача умримизга жон қадар пайванд. Ватан деганда ҳамиша ўзимиз тугʻилиб ўсган, таълим-тарбия олиб вояга этган, неча-неча аждодларимиз яшаб ўтган, уларнинг меҳнати, ақл-идроқи, тафаккури сарф қилинган юрт кўз олдимизга қелади.Ўзбекистон Республикасида ҳар бир фуқаронинг белгиланган тартибда ҳарбий ёки муқобил изматни бажаришга мажбурлиги

бўйича бир катор конунлар қабул қилинган. Уларга "Мудофаа тўғрисида"ги, "Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида"ги, "Муқобил хизмат тўғрисида"ги, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши томонидан қабул қилинган "Ҳарбий қасамд тўғрисида"ги конун ва қарорларни мисол сифатида эслатиб ўтса бўлади. Мазкур қарорларда республиканинг ҳудудий яхлитлигини, мустиқлигини ҳимоя қилиш фуқароларнинг конституциявий бурчи эканлиги белгиланган. "Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида" ги конуннинг 1-моддасида кўрсатиб ўтилганидек, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ мамлакатни мудофаа қилиш давлатнинг энг муҳим вазифаларидан бири бўлиб, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида истиқомат қилувчи барча фуқароларнинг вазифасидир. Ўзбекистон Республикасини ташқаридан бўладиган қуроли тажовузлардан ҳимоя қилиш Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг конституциявий бурчидир. Бурч - кишининг бирор шахс, оила, жамоа, эл-юрт, Ватан олдидаги мажбуриятини аниқлаш ахлоқий тушунча бўлиб, унда объектив муносабатлар ифодаланади. Яъни, бурч жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ва ахлоқий негизлари билан белгиланади. Бурч иймон-еътиқод, онглилик, ҳалоллик, виждон каби тушунчалар билан ҳамбарчас боғлиқ. Бурч қандай вазифа, қимнинг олдидаги мажбурият эканлигига қараб турлича бўлади (миллий бурч, ижтимоий бурч, умуминсоний бурч ва бошқалар). Хулоса қиладиган бўлсак, бурч Ўзбекистон давлати томонидан белгиланиб, Конституцияда муштамланган ҳар бир фуқаро бажариши зарур бўлган, бажармаслик эса жавобгарликка олиб қиладиган ҳатти-ҳаракатлар ва яшаш тарзи қоидаларидан иборат. Бурч ижтимоий зарурият бўлиб, уларнинг бажарилиши бутун жамият манфаатлари учун зарурдир.